

DANDERYDS FILMSTUDIO

Centrum för filmkulturen i Danderyds kommun

av Bengt O Persson och Martin Voss-Schrader

Danderyds kommun, som den ser ut idag, bildades 1971 genom sammanslagning av de sedan 1946 förenade kommundelarna Danderyds köping och Enebybergs municipalsamhälle med Djursholms stad och Stocksunds köping. De båda sistnämnda hade dessförinnan varit förenade under några år. De fyra ursprungliga kommundelarna, som till karaktär och social sammansättning skilde sig åt en del, hade var och en haft sin egen historia med avseende på dels förhållningssätt till filmen som kulturmedium, dels tillgång till biografier.

Stocksund

Stocksund intar en särskild plats i den svenska kinematografins historia genom att under många år ha hyst studior för inspelning av svensk film. Den svenska filmproduktionens historia började 1907 i Kristianstad med grundandet av AB Svenska Biografteatern, kallad Svenska Bio, vilken i början av 1912 flyttade sin produktion till en nybyggd studio på Lidingö. Huvudkonkurrenten fanns i Göteborg i form av Hasselblads Fotografiska AB. I åtta år rasade kampen om herraväldet över svensk filmproduktion mellan dessa båda. 1918 lyckades Göteborgsgruppen genom några fusioner skapa Filmindustriaktiebolaget Skandia, som i början av 1919, vid Långängen i Stocksund, uppförde en ateljé, vida större än Svenska Bios på Lidingö. Svenska Bio svarade med att engagera finansmannen Ivar Kreuger i bygget av den ännu mycket större Filmstaden i Råsunda, invigd i maj 1920. Redan i december 1919 insåg dock kombattanterna att man måste samarbeta för att klara den internationella konkurrensen. Svenska Bio och Skandia gick samman och bildade AB Svensk Filmindustri. Nu stod man med nya inspelningsstudior på två olika ställen, vilket i längden inte var ekonomiskt hållbart, och produktionen koncentrerades till Filmstaden i Råsunda. Ateljén i Långängen, belägen på nuvarande platsen för Tranholmsbornas parkering, kom efter några år att mer börja användas som arkiv av SF och revs 1936. Filmproduktionen i Stocksund var emellertid inte slut med detta. I Stocksunds hamn fanns ett nedlagt elverk, som tidigare svarat för Roslagsbanans strömförsörjning och vars lokaler lämpade sig för filminspelning. 1946 började Film AB Imago spela in film här. 1953 övertogs lokalerna av Metronome Studios AB, och tolv år senare, 1966, av TV-produktion SF-Philips i samband med avvecklingen av deras filmproduktion vid Filmstaden i Råsunda. En föregångare till Utbildningsradion kallad TRU (Television och radio i utbildningen) fanns då redan i lokalerna. 1993 upphörde all produktion i Stocksund i och med att UR lämnade gamla elverket. Lokalerna ingår numera i Marina Gymnasiet.

Biografverksamheten i Stocksund var visserligen av blygsammare omfattning, men kom igång tidigt. I folkrörelseägda Föreningshuset, byggt 1914-15 vid Stockholmsvägen nära gränsen mot Djursholm, invigdes den 7 aug 1915 en "Biograf-Theater" sedermera benämnd Roxy. Här visades film flertalet av veckans kvällar tills att konkurrensen från TV blev övermäktig omkring 1960. Biljettpriset för ett besök på Roxy var år 1945 kr 1:50. I mitten av maj 1963 brändes Föreningshuset ned av brandkåren inför bygget av Stocksundsgården (äldreboende), som stod klart i december 1964, då också Folkets Hus-föreningen i Stocksund upplöstes.

Djursholm

Djursholms Restaurang från 1891 försågs vid den stora ombyggnaden 1918-22 med en kombinerad dans- och biograflokal. Restauratören Albin Carlsson drev både restaurangen och nöjeslokalen, som kallades Restaurangbiografen när det visades film och Olympen när det var dans. Ett matinébesök på Restaurangbiografen kostade vid mitten av 1930-talet hela 55 öre, medan man på Roxy i Stocksund eller på Enebybergs-Bio kom undan med 35 öre. Vid denna tid fick också restaurangen och biografen skilda ägare, och bion kom att kallas Amiralen, ett namn som den, enligt traditionen, skulle ha fått för att den ofta frekventerades av kadetter från Kgl Sjökrigsskolan i Näsby Park och deras lokala flickvänner. Där gavs regelbundna föreställningar långt efter det att restaurangen stängts (1956). Det utrymda och förfallna restaurangkomplexet brändes ned av brandkåren 1963 för att ge plats åt familjehotellet Gandvik (äldreboende). Verksamheten med visning av biograf-film i Djursholm fortsatte i den då nybyggda Norrängsgården, från 1966 under ledning av Sven Wikström, såsmåningom också en drivande kraft - och senare hedersmedlem - i Danderyds Filmstudio. Samlingslokalen i Norrängsgården var mindre väl anpassad för bioföreställningar, och publiken minskade successivt under konkurrenstrycket från TV och storbiograferna i Stockholm. Ända mot slutet av 80-talet förekom dock kommersiella biograf-föreställningar i Norrängsgårdens bio, främst på söndagar men ibland även på fredagar samt under vissa skollov. 1991 togs lokalerna i annat bruk, och alla möjligheter att visa film där upphörde. En träffande beskrivning av hur det kunde gå till på en föreställning i Norrängsgården finns i Daniel Bergmans självbiografi "Hjärtat" (Polaris 2021), se kapitlet "1967: Ernemann VIII".

Danderyd

I egentliga Danderyd, dvs ursprungliga Danderyds köping före 1946, synes ingen regelbunden kommersiell biografverksamhet ha förekommit. Under 1950-talet byggdes Danderydsgården i samarbete mellan tre lokala föreningar. Denna samlingslokal, som redan 1954, ett år före färdigställandet, överlämnades till Danderyds Kommun, utrustades för visning av 35-mm film, men någon regelbunden biografverksamhet har aldrig förekommit där eller annorstädes i egentliga Danderyd.

Enebyberg

I Enebyberg startades redan 1916 Enebybergs-Biografen, i folkmun kallad Muggen, vid Sturevägen (nu Österängsvägen) 38 av August Henriksson. Den övertogs 1921 och byggdes till med en bostadsdel av J F Jansson, "Bio-Janne", som även drev ett åkeri på fastigheten. Bio-Janne dog redan 1925, och biograf-rörelsen övertogs av C F Dinnetz, som drev den fram till mitten av 1940-talet, varefter hans dotter och måg, Mary och Gunnar Bäcklund, drev biografen fram till dess nedläggning försommaren 1967. Byggnaden, som alltjämt finns kvar i hörnet av Österängsvägen och Gethagsvägen, gjordes om till privatbostad. Nyssnämnda vägkorsning utanför biografen var fö 1947 inspelningsplats för en scen i filmen "Kronblom - hans liv och leverne", producerad av Imago-film, som då nyligen flyttat in i gamla Elverket i Stocksund (se ovan). Före tillkomsten av Enebybergs Folkets Hus, 1934, användes biograf-lokalen, förutom till filmvisning, även till föreningsmöten, dans, fester och lokala evenemang. I det närbelägna Folkets Hus (vid Gethagsvägen) förekom också sporadiska filmvisningar, även efter biografens nedläggning 1967, men denna glesbygdsvariant av bio hade i längden svårt att hävda sig mot TV och den närbelägna storstadens bioutbud. Den tidiga etableringen av biograf i Enebyberg, som, historiskt sett, var den minst burgna av de fyra delar, som kom att bilda Danderyds storkommun, är i sig en intressant bekräftelse på att kinematografen från allra första början var en folkets kultur, ibland sedd litet "över axeln" av de sk bildade klasserna.

Filmen - ett ringaktat kulturmedium

Ett uttryck för statsmaktens paternalistiska förhållningssätt till filmen som kulturmedium är inrättandet av Statens Biografbyrå (1911), varigenom Sverige, som första land i världen, fick en förhandsgranskande filmcensur. Ett annat är hur man använde en successivt hårdnande beskattning av biobesöken för att lägga kapon på det nya och oroväckande folkkära kulturmediet. Under de värsta åren 1948-59 utgjorde skatten 40% (!) av biljettpriset. Från 1963 ersattes nöjesskatten på filmföreläsning av en avgift på 10% till Svenska Filminstitutet, vars tillkomst haft en oerhörd betydelse för återupprättandet av filmkonsten och dess jämställande med annan skapande konst.

Cineastisk kulturskymning i det nya Danderyd

Sammanfattningsvis kan konstateras att det 1971, vid tiden för bildandet av Danderyds kommun, fanns små eller inga möjligheter för kommuninvånarna att se kvalitetsfilm i den nya, gemensamma hemkommunen, eftersom det filmutbud, som fortfarande förekom, av konkurrensskäl måste begränsas till det publikt mest lättillgängliga.

Tidiga försök med filmstudioverksamhet i Djursholm

I Djursholm hade redan under slutet av 1960-talet unga filmentusiaster vid gymnasiet i Djursholms Samskola gjort försök att starta filmstudioverksamhet genom att visa film, huvudsakligen 16-mm, (en hel del spelfilm fanns vid denna tid tillgänglig i det formatet) från en ljussvag, portabel projektor i Samskolans aula. (Nuvarande Viktor Rydbergs gymn.) Kvaliteten på visningarna var dock otillräcklig, och verksamheten tynade bort efter ett par år. Hösten 1970 beslöt sig ett nytt gäng sextonåriga Samskolelever, bland dem nuvarande Danderyds Filmstudios mångåriga maskinist och tekniskt ansvarige (senare även ordförande), Martin Voss-Schrader, att försöka blåsa liv i den sålunda avsomnade Djursholms Filmstudio. Man insåg att teknisk kvalitet hos visningarna var en förutsättning för framgång och tog därför kontakt med Sven Wikström, som då redan hunnit bli något av en filmprofil i Djursholm. Wikström ansvarade nämligen för Norrängsgårdens bio (se ovan) och därmed för de enda kommersiella filmvisningar, som vid denna tid fanns kvar inom det område, som just stod i begrepp att bilda Danderyds storkommun. Ungdomarna fick en generös överenskommelse innebärande gratis lokal, mot att man städade och ställde i ordning lokalen före och efter visningarna (den fungerade också som Samskolans matsal under terminerna), samt att man arvoderade maskinisten vid visningarna. Sven krävde ordning och reda av sina ungdomar och var samtidigt något av en mentor för dem. Svens stora branschfarenhet och goda kontakter med filmbolagen var till ovärderlig hjälp för de unga entusiasterna. I fem terminer, från våren 1971 till våren 1973, existerade Djursholms Filmstudio, under fyra av terminerna som medlem av SFF (se nedan). Totalt kom man att ge 34 föreställningar och samlade regelbundet mellan 60 och 80 medlemmar. Verksamheten var fast organiserad med styrelse och medlemsregister, men när grundarna och eldsjälarna samtidigt gick ut gymnasiet våren 1973 och därefter omedelbart inkallades till militärtjänst, fanns inga som då var beredda och vågade att ta över, och verksamheten måste läggas ned. Den formella upplösningen av Djursholms Filmstudio skedde vid ett extrainkallat årsmöte den 15 maj 1974, då man beslöt att, av resterande medel, 1000 kronor skulle överlämnas till Fritidsnämnden i Danderyd med begäran om vidarebefordran till den blivande Danderyds Filmstudio (då ännu på planeringsstadiet), medan återstoden, drygt 100 kronor, tillföll SFF.

Bildandet av Danderyds Filmstudio

Bristen på möjligheter att se kvalitetsfilm på bio i hemkommunen uppmärksammades under våren 1974 av några filmintresserade i Danderyd, som tillsammans beslöt sig för att söka få en ändring till stånd. Resultatet blev bildandet av Danderyds Filmstudio, medlem av SFF. SFF, Sveriges Förenade Filmstudios, är filmstudiornas riksorganisation, som 1953 bildades genom en sammanslagning och breddning av, främst, de tidigare Studentfilmstudiorna vid landets universitet.

Pionjäreterna

Den första styrelsen för Danderyds Filmstudio bestod av Peter Olving (ordf), Börje Börjes (sekr), Hans Rainer (maskinist) och Ole Breitenstein (suppleant). Under Peter Olvings dynamiska ledarskap etablerades och utvecklades Studion till en av många älskad och uppskattad kulturinstitution i Danderyd, och genom hans gedigna filmkunnande och stora kontaktnät inom filmbranschen fick medlemmarna tillfälle att träffa olika personer från filmens värld såsom Kjell-Åke Andersson, Börje Ahlstedt, Inger Alfvén, Daniel Bergman, Janne Halldoff, Cristina Olofsson och Harry Schein. Peter Olving, som 1995 tilldelades Danderyds kommuns Hedersplakett för sina insatser för den lokala filmkulturen, ledde Danderyds Filmstudio som ordförande t o m 2001 och är sedan dess hedersordförande. Han efterträddes 2002 som ordförande av Sebastian Conradi. (Nuvarande ledare och ordförande för Danderyds Filmstudio sedan 2016 är Martin Voss-Schrader.)

Visionen

Anslaget vid starten var brett och ambitiöst. Med hänsyn till Statens Biografbyrås åldersgränsser för visning av biograffilm i Sverige valde man från början att, dels driva en Filmklubb (för åldrarna upp till 15 år och, i vissa fall, deras föräldrar), dels en Filmstudio för åldrarna från 15 år och uppåt. Initialt hade man också planer på att starta en "workshop" (modeord under 70-talet) för att lära sig filma och använda teknisk utrustning för framställning av smalfilm. Sistnämnda verksamhet kom dock aldrig att förverkligas i nämnvärd omfattning.

Starten

Första informationsmötet för allmänheten anordnat av Danderyds Filmstudio ägde rum lördagen den 14 september 1974 i Kyrkskolan i Danderyd (där 16-mm projektor fanns). Detta datum bör betraktas som verksamhetens startdatum, trots att dagen ägnades åt de yngsta, dvs Filmklubben. På programmet stod matinéklassiker som C Chaplins "Lugna gatan", B Keatons "Sensationsbrottaren" och Helan och Halvans "Pianoexpress". Filmstudions vuxenvisningar, som på klassiskt filmstudiomaner hade ett tema för terminen kallat: "Våld i film - berättigat eller ej?" startade onsdagen den 2 oktober 1974 med Dennis Hoppers film "Easy Rider" från 1969. Samtliga sju filmer under hösten visades i Norrängsgårdens bio.

De tekniska förutsättningarna

I projektorrummet på Norrängsgården fanns kommunens båda 35 mm-projektorer installerade. Den ena av de projektorer, som fanns på Norrängsgården vid dess invigning 1963, härrörde från den samma år rivna biografen Amiralen i Djursholm, men denna projektor byttes ut mot en modernare redan efter något år. Projektorerna, som senare i ett par omgångar genomgått tekniska uppgraderingar, flyttades 1991 över till Danderyds gymnasium, där de alltjämt är i sporadiskt bruk (se nedan). Biografmaskinist och tekniskt huvudansvarig för filmvisningen på Norrängsgården, såväl den kommersiella som (från 1971) filmstudiovisningarna, var alltifrån starten 1963 och fram till flytten 1991, djursholmsprofilen och verkstadsägaren Nils Nilsson, född i Ekeby 1939 och allmänt känd som dubbel-Nisse. Redan som tioåring började han intressera sig för biografteknik, och hade långt innan Norrängsgårdens invigning visat film både på Roxy, Amiralen och SF-biografer i Stockholm. Som back-up fanns vid denna tid flera filmvisningskunniga i kommunen, som lärts upp av Nisse och som kunde ställa upp och hjälpa till vid förfall, bland andra Maria Eriksson och ovan nämnde Hans Rainer. Motsvarande trygghet med visningskompetenta back-up-personer för ordinarie maskinist saknar vi tyvärr i Danderyds Filmstudio idag. Nisse Nilsson lever numera ett stilla pensionärsliv i Stocksund.

Filmstudion finner sin form

De första åren varierade såväl klockslag som veckodag (och i några fall även lokal!) för visningarna, liksom även antalet visningar per termin. Såsom alternativa visningslokaler till Norrängsgården användes de första åren Kyrkskolan och Trappan (belägen i förra postlokalen vid Mörby Centrums södra entré) där projektorer för visning av 16-mm film fanns. Från 1977 verkar man dock, i huvudsak, ha funnit den form för verksamheten, som sedan blivit bestående, dvs bestämd veckodag, alltid kl 19, ca tio filmer per termin och alltid på samma plats, Norrängsgården, trots att en professionell biografprojektor för både 16 och 35-mm film 1977 installerades i Kyrkskolan. Omkring 1977 synes också barnverksamheten, Filmklubben, ha avsomnat. Danderyds Filmstudios visningar i Norrängsgårdens bio fortsatte sedan i oförändrad form fram till våren 1991, då kommunen inte längre tyckte att biografdrift skulle ingå i kommunens åtaganden. Filmstudions fortsatta verksamhet var därmed akut hotad, liksom även alla möjligheter att se film på bio i Danderyd, eftersom ingen kommersiell biografverksamhet längre förekom i kommunen. I hela riket finns ett hundratal filmstudior, men ingen av dem är belägen i Danderyds grannkommuner, Täby, Sollentuna eller Solna. Närmaste filmstudior ligger i Bromma, Åkersberga och Lidingö.

Flytten och avtalet med Danderyds kommun

Danderyds kommun hade 1991 inga planer på att ens behålla möjligheten att visa 35-mm film inom kommunen, vilket man vid denna tid var tvungen att kunna göra om man ville visa biofilm. Någon form av privata initiativ framstod alltså plötsligt som enda möjligheten att rädda den välfungerande och uppskattade verksamheten i Danderyds Filmstudio. Sven Wikström, nu 63 år och med sviktande hälsa efter en arbetsskada, orkade inte strida, men hans unge vän från åren med Djursholms Filmstudio (se ovan), Martin Voss-Schrader, nu 37, som fått kännedom om vad som höll på att hända, lyckades på våren 1991, via sina kontakter i kommunstyrelse och fritidsnämnd, få till stånd förhandlingar i ärendet mellan kommunen, företräd av chefen för fritidskontoret, Bengt Wallander, och Danderyds Filmstudio, företräd av ordföranden, Peter Olving och Martin Voss-Schrader, för detta tillfälle tekniskt ansvarig i Filmstudion. Förhandlingarna utmynnade i ett avtal mellan kommunen och Filmstudion innebärande att ägande, skötsel, tekniskt underhåll och driftsansvar för kommunens båda 35 mm-projektorer i Norrängsgården överläts på Danderyds Filmstudio, mot att Studion till Fritidsnämnden överlät den stora 16-mm projektor för biografbruk, som Studion tidigare inköpt och installerat i Norrängsgården. (I Danderyds gymnasiums projektorrum fanns sedan tidigare en 16-mm projektor installerad. Den kom att användas av Filmstudion vid totalt två tillfällen och demonterades definitivt 2005). Vidare avtalades att Filmstudion skulle ombesörja flyttning till och installation av de båda 35 mm-projektorerna i projektorrummet vid Danderyds gymnasiums (byggt 1982) stora aula, mot att Fritidsnämnden bestred kostnaderna för flytten. I avtalet ingick också att Filmstudion, utan kostnad, fick disponera aulan för sina visningar en kväll per vecka under säsongerna samt att Filmstudion skulle ställa upp med teknisk assistens för visning av film om behov härav tillfälligtvis skulle uppstå för kommunen. (Sistnämnda klausul har återopats vid ett par tillfällen under de år som gått). Flyttning och installation av de båda 35-mm projektorerna samt viss ombyggnad av ljudanläggningen i Gymnasiets aula genomfördes under sommaren 1991. Gymnasiets ovan nämnda 16-mm projektor upptog det ena av rummets båda projektfönster ut mot aulan, varför ett nytt, tredje fönster måste skapas. Detta var emellertid lättare sagt än gjort, då Gymnasiets projektorrum visade sig vara en betongbunker, byggd enligt de gamla (och betydligt strängare) brandskyddsbestämmelserna från nitratfilmens dagar. Det var dock förberett för flera projektorer, något som aldrig utnyttjats. Från och med höstterminen 1991 kunde Danderyds Filmstudio erbjuda sina medlemmar visningar av betydligt högre teknisk kvalitet än tidigare. Norrängsgården saknade såväl fasta sittplatser som gradäng, och filmduk, ljud och mörkläggningsfaciliteter lämnade en hel del övrigt att önska.

På Norrängsgården hände även att det regnade in, vilket fick pareras med hinkar på golvet. I samband med flytten av verksamheten till de nya lokalerna ändrades också, på allmän begäran, visningsdag från måndag till torsdag. En extrabonus med flytten till Danderyds gymnasium var, att Filmstudion därmed slapp att drabbas av den svåra brand, som härjade Norrängsgården den 2 juni 1997. Sedan flytten till Danderyds gymnasium 1991 har Danderyds Filmstudio fortsatt sina visningar av ca 20 kvalitetsfilmer per år, hälften under höstterminen och hälften under vårterminen, med, bortsett från ett byte till nya ljusstarkare projektorlampor 2003 och ny optik 2007, i princip oförändrad utrustning fram till 2012.

Digitaliseringen

I början av 2000-talet hade den elektroniska film- och projektionstekniken utvecklats så pass att de internationella filmbolagen på allvar började trycka på för att slippa de dyra och tunga 35-mm filmkopiorna. Man ville också slippa laboratoriekostnader och oötvärliga kemikalier. Den första film som fick premiär internationellt med elektronisk projektion var "Star Wars ep.1" och den första demonstrationen med dylik projektor i Sverige hölls på Filmhuset i Stockholm i oktober 2000 på seminariet "e-bio". Teknikens prestanda motsvarade då ung en större 16-mm projektor avsedd för biograf. 2005, efter flera år av förhandlingar, enas de sju största filmbolagen i Hollywood om ett standardförslag för digital elektronisk distribution och visning av biofilm under namnet "Digital Cinema Initiatives". Distributionsformatet som kallas DCP (Digital Cinema Package), är helt skräddarsytt för den kommersiella biovärlden och mycket hårt krypterat p g a rädsla för piratkopiering. Filmfilerna måste låsas upp av en "nyckel", en liten programsnutt som levereras separat till biografen. Biografägaren behöver (på varje salong) installera en elektronisk projektor och en dataserver för hantering av filmer och nycklar. Ofta behöver också elcentral, ljudanläggning och ventilation i projektorrummet byggas om. Kostnaden för allt detta landar i normalfallet på ca en miljon. Begripligt nog knorrades det en del hos biografägarna som fick ta huvuddelen av kostnaden. De vinner egentligen inte så mycket på detta, den drygt 100-åriga 35-mm filmen som huvudsaklig programbärare var väl inarbetad, både tekniskt och juridiskt. Och det nya är inte direkt bättre, i vissa fall t o m sämre. I Sverige började SF och Svenska Bio digitaliseringen med några pilotinstallationer 2009-10 och snart följde de övriga som hade råd efter. 2012 var digitaliseringen i princip genomförd, de som inte klarade det (trots bidrag från Filminstitutet) fick stänga. Året efter upphörde all distribution av nya titlar på 35-mm. En av de sista blev "100-åringen som försvann".

Hur göra för filmstudion?

För att kunna fortsätta verksamheten måste alltså någon form av ny utrustning installeras. Danderyds kommun hade tidigare (se ovan) tagit beslutet att inte driva kommersiell biografverksamhet och hade således ingen anledning att införskaffa dylik utrustning. Förstås inte heller gymnasiet, och som lätt inses har inte filmstudion själv möjlighet att ta kostnaden. Men det finns enklare alternativ, dvd och Bluray . Dessa är egentligen "hemmaformat" och går under andra rättighetsregler, vilket kan ställa till det, men mycket som släpps på bio kommer så småningom på dessa format. Man kan också få högupplösta datorfiler från filmbolagen. Eftersläpningen är egentligen inget problem för en filmstudio, då planeringen traditionellt sker terminsvis, och man normalt ligger ca ett halvår "efter". Det finns också fördelar med dessa format. En del som gått biograferna förbi släpps här och bland annat är utbudet av klassiker större än det var på 35-mm.

Skolan hade tidigare installerat en enklare elektronisk projektor för datorpresentationer etc, och den använder studion nu ett par gånger. Första filmen att visas elektroniskt blev den japanska *Avsked* i oktober 2011. Ytterligare två filmer visas med denna projektor, men både upplösning och ljusstyrka är otillfredsställande och till hösten 2012 inköps, tillsammans med gymnasiet, en större HD- (1080) projektor.

Kostnaden delas 75/25, då studion beräknas använda projektorn 20-25% av tiden, skolan resten. Första filmen att visas med den blev klassikern *Kellys hjältar*. Från höstterminen 2013 sker i princip all visning elektroniskt med digitala filmer. Men studion har valt att hålla de gamla 35-mm projektorerna i skick, för att kunna visa arkivfilmer från Svenska Filminstitutet. Detta har skett ett par gånger sen dess, senast Roy Anderssons *En kärlekshistoria*, i februari 2020.

Pandemin

I december 2019 rapporterar WHO (Världshälsoorganisationen) om de första fallen av en ny mystisk virussjukdom som sprids i Kina. Corona eller Covid-19 blir ett nytt begrepp. Sen går allt mycket fort. I slutet av februari 2020 rapporterar Italien en kraftig ökning av den nya sjukdomen, främst i de norra delarna av landet. Samtidigt inleds sportlovet för stora delar av Sverige, bl a Stockholmsområdet. De återvändande sportlovsresenärerna för med sig sjukdomen hem, spridningen i Sverige tar fart och den 17 mars rekommenderar Folkhälsomyndigheten att gymnasier och högskolor ska övergå till distansundervisning. Ett par dagar senare kommer myndighetens första veckorapport, där man redovisar 1000 smittade, varav tre dödsfall. Nu börjar oron, för att inte säga rädslan, att sprida sig. I styrelsen diskuterar vi situationen och beslutar att våra medlemmar nog är tillräckligt kloka för att själva kunna avgöra om de vill gå på visningarna eller inte. För detta får styrelsen en hel del kritik, bl a för att "driva folk i döden, eller åtminstone till respiratorkön". Men stannar hemma, det blir precis vad medlemmarna gör. Från att ha varit publiksiffror på 200-250, med toppar upp till knappt 300, dalar det snabbt och till den sista visningen som genomförs (26/3) kommer bara 25 besökare. Dagen efter får studion en kraftig "rekommendation" från kulturkontoret att ställa in verksamheten, då den bedrivs i en kommunal lokal. Samtidigt skärper regeringen reglerna för allmänna sammankomster till max 50 personer. I detta läge är fortsatt verksamhet inte längre möjlig och de tre sista filmerna i vårprogrammet ställs in.

Läget ljusnar, eller?

Den 22 oktober meddelar regeringen och FHM oväntat att tillåten publikmängd höjs till 300 och även vissa lättnader för äldre. Filmstudion får också klartecken från kulturkontoret att återuppta verksamheten. Vi börjar genast planera för ett "kortprogram" om fem filmer med start 5 nov. Filmerna bokas och bekräftas. Men... från allt fler håll hörs istället att smittsituationen förvärras och 30 okt meddelas från region Stockholm att här kommer 50-gränsen fortsätta gälla. Då ger vi upp och beslutar att se fram mot våren 2021.

Murphys Lag (om något kan gå fel, kommer det att göra det)

Hoppet sägs vara det sista som överger människan, men ibland undrar man. Läget under våren 2021 förbättras inte och restriktionerna ligger kvar. Någon verksamhet är inte möjlig, så vi beslutar att satsa på hösten. Vi bokar nio visningsdatum och får dessa bekräftade av gymnasiet. Ett preliminärt program sätts och styrelsen ser fram mot en skön sommar.

Första juni meddelas från regeringen att successiva lättnader i restriktionerna införs och detta kommer också från kulturnämnden. Då slår Murphys Lag till med full kraft. Samma dag kommer utan förvarning besked att våra bekräftade bokningar för hösten annulleras, då kommunen beslutat att renovera taket i aulan. Arbetet sägs ska börja 15 juni och pågå t o m januari 2022. Samtidigt sägs att bokningar igen blir möjliga från första mars 22. Aulan fylls med byggnadsställningar, men något egentligt arbete kommer igång först under senhösten. Besked om när det kan tänkas vara klart går inte att få. Alternativa lokaler undersöks under sommaren, men det finns helt enkelt ingen annan lokal i kommunen som, dels har tillräcklig publikkapacitet, och kan medge en acceptabel visningskvalitet.

Det är bara att avvakta. Pandemin och takrenoveringen i aulan kom att medföra det längsta visningsuppehållet i filmstudions historia, nästan på dagen två år. Inte ens när föregångaren Djursholms Filmstudio gick i graven våren 1973 (se ovan) och efterträddes av Danderyds Filmstudio hösten 1974, var uppehållet längre.

Danderyds Filmstudio – återkomsten

Under våren 2022 klarnar läget och det visar sig att arbetet i aulan är klart i början av mars. Under tiden har restriktionerna lättat och det är nu möjligt att återuppta verksamheten. Vi lyckas med kort varsel få till ett ”miniprogram” om tre filmer med start sista mars. Medlemskortet från vårterminen 2020 får gälla. Under sommaren planeras för ett ”fullt” program till hösten. Det blir nio filmer och vi är tillbaka, men med några skillnader. Då smittläget fortfarande är oklart beslutas att inte återuppta caféverksamheten. Medlemmarna är inte längre lika trygga med att trängas i foajén som tidigare. Vi kommer heller inte upp i de medlems- och publiksiffror vi hade under storhetstiden före pandemin. Besöksantalet toppar nu typiskt runt 150 och så har det sett ut till när detta skrivs, vårterminen 2024. Det kan ha flera orsaker. Se nedan.

Framtiden?

För film och biobranchen globalt hade pandemin svåra konsekvenser. Biograferna fick stänga och filmproduktionen upphörde nästan helt. Folk vågade knappt gå ut och på en del håll spärrades hela stadsdelar av. Alternativet blev TV-soffan. Den har egentligen ända sen 50-talet varit biografernas huvudkonkurrent, men nu blev det allvar på ett helt nytt sätt. Det gjorde att streamingtjänsterna fick ett rejält uppsving och tog över nästan helt. Situationen består till inte obetydlig del även efter pandemin. Det har lett till att en hel del långfilm numera produceras för att bara visas på den egna tjänsten och inte får premiär på bio. Eller ens senare släpps till andra ”fönster” som dvd och Bluray. Nästan alla filmprojekt måste nu ha någon streamingtjänst åtminstone som medproducent och regissören får ofta gå med på ensamrätt till filmen för tjänsten. Annars går ekonomin inte ihop. Det här ställer till det för biograferna, men också filmstudiorörelsen, som kan komma att få svårt att få fram tillräckligt med bra film att visa. Tjänsterna strider också på kniven mot varandra, och i brist på tillräckligt med ny film, har man börjat köpa upp rättigheterna till de stora filmbolagens ”backlog”, för att kunna fylla tjänsten med tillräckligt innehåll. Vilket kan göra det svårt att i framtiden lösa rättigheterna till klassiker. Ett exempel på detta är Stanley Kubriks *2001*, som vi visade hösten 2018. Den ingår i gamla klassiska Hollywood-studion MGM:s katalog. Inte bara rättigheterna utan hela bolaget (!) köptes av Amazon våren 2022. Att nu få visa *2001* på duk skulle nog bli svårt. Något tidigare köpte Disney ett annat klassiskt filmbolag, 20th Century Fox, för att få innehåll och rättigheter till sin nya streamingtjänst Disney+. Men den har nu ekonomiska problem, så vi får se hur det går. I Sverige höll Viaplay på att gå omkull och fick släppa storsatsningen, nyinspelningen av Ronja Rövardotter, till Netflix. Det finns fler exempel.

Är man seriöst intresserad av film och serier är det idag nästan nödvändigt att prenumerera på minst ett par tjänster. Handen på hjärtat, käre läsare, hur många har du? Ändå går det fortfarande för filmstudiorörelsen att få ihop hyfsade program, mycket tack vare de små oberoende distributörerna. Det har vi i Danderyd lyckats ganska bra med de (när detta skrivs) fyra hela terminer vi varit igång sen pandemin. Och detta trots att vi inte kan visa DCP (de kommersiella biografernas teknik, se ovan) utan är hänvisade till andra format och rättighetsregler. Än ser det ut att gå. Men hur länge?

Demokrati och medlemsinflytande

Medlemmarna i Danderyds Filmstudio utövar inflytande på valet av filmer genom att i slutet av varje termin lämna in filmönskingar. Styrelsen fastställer sedan vid sina två terminsmöten det slutliga programmet med hjälp av medlemmarnas önskemål. Andra kriterier är krav på innehållsmässig balans i programmet, geografisk spridning och olika filmgenrer. Avgörande kan också bli om filmen finns tillgänglig i Sverige på ett format vi kan visa och att det samtidigt går att lösa visningsrättigheter. Detta brukar resultera i att ca hälften av programmet består av önskingarna, resten sätts av styrelsen.

50 år i filmens tjänst i Danderyd

Danderyds Filmstudio fyller 2024 50 år och drivs alltsedan starten 1974 helt ideellt. Allt arbete (inklusive visning och skötsel av anläggningen) sker i föreningsgemenskap, frivilligt och oavlönat och syftar till att göra det möjligt att se kvalitetsfilm i Danderyd till självkostnadspris. I och med att föreningen inte betalar några löner eller arvoden och verksamheten inte genererar ekonomisk vinst minimeras det administrativa arbetet. Genom att upplåta lokal för och bidra till att sprida information om verksamheten har Danderyds kommun stött Filmstudion. Genom detta smidiga samarbete mellan kommunen och de ideella krafterna i Danderyds Filmstudio har invånarna i Danderyd med omnejd sedan 50 år kunnat tillförsäkras tillgång till regelbundna visningar av kvalitetsfilm i biografmiljö i hemkommunen. Och detta till självkostnadspris för medlemmarna (f n 200 kr/termin) och en ytterst blygsam kostnad för Danderyds kommun. Måtte denna framgångssaga för filmkulturen i Danderyd få leva länge till!

Bengt O Persson
Martin Voss-Schrader

Källförteckning:

Skrifter utg. av Samf. Djursholms forntid och framtid, Årg. XXVI (1998) och XXVIII (2000).
Boken om Stocksund. Utg. Stocksunds köping, Stocksund 1963.
Curt Strömblad: Enebybergs-Biografen 1916-67. Utg. Enebybergs Gårds förening (2002).
Sällskapet Amorinas arkiv, Stocksund.
Arkivarie Sven Elf, Djursholms forntid och framtid.
Sebastian Conradi, personl. meddelanden.
Nils Nilsson, personl. Meddelanden.
Peter Olving, personl. meddelanden.
Martin Voss-Schrader, personl. meddelanden.
Sven Wikström, personl. meddelanden.